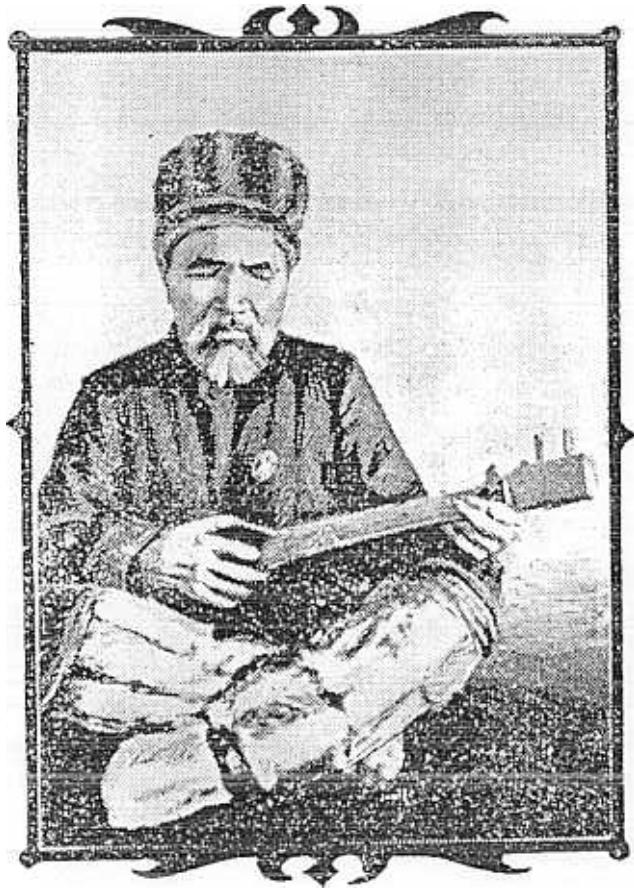

Н. У. УЛАГАШЕВ

АЛЫП-МАНАШ

Алтай кай чёрчёктөр

«Алтай баатырлар» деп сериядағ талдалып,
экинчи чыгарганды

Алты томду серия

I ТОМ

АЛТАЙДЫҢ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОНЫНДЫ
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ БӨЛÜГИ. 1985

Сф. (Алт.)
У — 470

Бичикти З. Ш. ШИНЖИНА түргускан
Кире сөстинг авторы П. САМЫК
Бичикти кееркеде
јурукчы И. И. ОРТОНУЛОВ јазаган

У 470 Алып-Манаш: Алтайские героические сказания (Сост. З. Шинжина. Предисл. П. Самыка. Художник И. И. Ортонулов). — Горно-Алтайск: Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 1985. — 392 с., цв. ил.

«Алтай баатырлык эпос. Эржинелик энчи» деген серия алты бичик болуп чыгар. Ат-иерслү алтай кайы Николай Улагашевтүг кайлаган эң талдама чөрчіктөри «Алып-Манаш» (I том) да «Эр-Самык» (II том) деген адамып чыгар.

Келер йуук Ылдарда чыгар томдор ат-иерслу кайчылар Шалбас Марков, Казак Кокпесов, Алексей Калкин, Табар Чачиников да оногдо дескі кайчылар кайлаап берген туузылардағы турган бичиктер болуп белетелер.

Бичик бүтгүнги ёднүү кычыраачыларының суректары зааныча чыгып жат.

У 470207000—026 75—85
М 138(03)85

© Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 1985.

АЛТАЙ КАЙ ЧӨРЧӨКТӨР УЛУ ПОЭЗИЯЛА БИЙИК ҮРЕДҮ

Бистинг алтай эл-калыктың оос чүмдемели сүрекей байлык. Бу јебрен ле сүрлү кеен поэзияның өзбөгиндө мөңкү тошту сүүрилерлү, ак сүмөрлерлү, ержан сууларлу куулгазын түүлык сындардый алтай баатырлык эпостиң — кай чөрчөктөрдик орооны бисти очибысты кайгадат, сүүндирет, көбрөйт. Бу кайкамчылу ороондо Алтайы, эл-јона учин тартышкан баатырлар, олордын жана баспас геройлык јўрүми, улу керекке берилген керсү ле ѡгару санаалары, казыр ла калуу тоноччыларла канду јуу-согуштарда от-калапту күүн-санагазы. Бу эпосто улу јўрүм: чындык сүүш, антигарлу наылык, төрөлине, эл-жонына бериниш, улус учун тын кысканбас тартыжу, сүмелү ле ийделүлөр, ак санаа ла кара санааның мәңгүлүккө ёнгиз-жүзи, јакшылык жамандыкты тартышта жекери.

Алтай кай чөрчөктөр — ол алтай улустың јебренненг бери чын јўрүм кандый болоры керегинде эн ару санаазы, чын эр кижи, ўй кижи, чын сүүш, наылык, тартыжу кандый болоры керегинде кересе шүүлтези, јүректөн чүмделген ўлгерлик жоньы. Алтай кай чөрчөктөрдө алтай эл-калыктың — очо эти-казы, эстетиказы, философиязы кайкамчылу ўлгерлик сөстөр, кеен јараши баатырлар сүрлери ажыра берилет. Бу улу баатырлардың јўрүми Алтайда, бүткүл јер ўстинде, ак-ярыкта, тенгериде, орчыланга, космосто бўдёт. Бу чүмдемел эп-сүме ажыра улу поэт-шүүлтени — эл-калык бойына, јашбекўримге, келер ўйелерге јаң чындык жетирет. Кижининг санаазы улу ла керсү, ойгор, кижи — от-ђуректү, кижи бүткүл јердин ўстинде — эз, ол космостын, Ай-күннин, Йылдыстын өзёгине јуртаган, көбөргён, тартышкан баатыр жайалма, сүне. Ол Космоско, Јерге, Йылдыска тен улү, кеен, кайкамчылу салымду. Кижи — ол герой, ол баатыр! Ол керсү јолдо болзо, ого очо ар-бўткен болужар, ийде-кўч берер, ол кара јолдо болзо, јелбиске, эрлике, каршулу санаага беринзе, ол кандый да улу ийде-кўчтү болзо, ёв ол јайымды, ырысты, чындыкты, ар-бўткенди, керсўлукти тўнгей ле ёнгип болбос. Кара кылкыты јарадар учур јоқ, ол орчылангынг бузулбас эзжилерине удура содылар, бўртобёр, юголор учурлу. Чындык бойын улу керектепле копып жат ол улу ла ару көркөткеюл бўдўп жат. Оны от-јалбышту јүректү, ак ла агару санаалу улус — эл-жоннонг бўткен баатырлар бўдўрер. Олор улус учун, јери-алтай, тарбобл эл-калыгы учун акту бойының тынына килембес. Онынг јўрүми — ўргўлиже жайым ла чындык учун тартыш. Онын жанында ар-бўткен, очо тынду жайамал, орчылан, космос, Олор ого болужат. Онынг учун ол качан да јенчил, ийделў, керсү санаалу.

Алтай эпосто алтай эл-калык бойының эң бийик, эң ару, эң көрсү шүүлтөлерин бектейле, келер öйлөрдö мынайда јүригер, бу бистинг сперге энчебис деп энчилеген. Баатырлык эпос — улу ойгорлык, артабас мөнгү поззия, јүрүм керегинде улу ўредү, педагогика.

Оның учун алтай кай чörчöкти тыңдасан эмезе бичиктен кычырзан, күулгазын суулар ичкендий, улу тууларга чыкканый, космостың түбile учкакдый — јүргөн кöбрöөр, сыйның сөнгилер.

Не дезе, кай чörчöктöр — эң улу поэзия, кеен чүмделгө!

Алтай баатырлык эпостың артабас кееркемел учуры тамла там јайылат. «Маадай-Кара» орус тилге кöчüрилип, магы грандарды ашты. «Очы-Бала» орус тилге кöчüрилди. Эмди дө јаныдаң кай чörчöктöр кöчüрилип, чыгарга белетелет. Алтай кай чörчöктöр алтай эл-калык ар-бүткеннен бийин поэт јайлалту болуп, кижиликке улу чүмдемелдер сыйлаган деп керелейт.

Эмди бис алдында он бир томго кирген кай чörчöктöрди талдап, ойто катап чыгарып түрүбыс. Эмди бис олорды кайлаган кайчылардың эң бийик учурулу чörчöктöринин томдоры эдип түргузарыбыс. Бу серия (ол талдаган чörчöктöрдöн түрган алты кире том болор) «Алтай баатырлык эпос. Эржинелик энчи» деп адаптар. Баштапкы эки томдорго ат-нерелү алтай кайчы Николай Улагашевтинг кайлаган чörчöктöри кирер. Мының кийнинде томдорго Шалбаа Марков, Алексей Калкинник ле össö дö кайчылардың чörчöктöри кирер.

Күндүлү кычыраачылар, бу баштапкы томды кычырала, жыны чыгарган серия айынча ончо күүн-санаагарды ла шүүлтегерди биске ийигер деп сурал түрүбыс.

ПАСЛЕЙ САМЫК,
бичик басманның баш редакторы

АЛЫП-МАНАШ

Јаш агаштары бүр саргарбас
Јажыл кеен Алтайда,
Јайы күштари ўп серибес
Јараш јыргалду кеен јerde,
Тогус түгей кырлу
Кара тайга колтыгында,
Тогус тегерик булуңду
Кара көлдинг јарадында,
Агаштар, блöгдөр öзөрдö,
Олорбыла кожо бүткен,
Бажы куудый кажайган,
Тижи куулыйдый саргарган,
Бар-чоокыр атка минген
Байбарақ деп баатыр јуртады.
Эки көстинг ортозында
Одус кучалу койлор тургадый,
Эки јарын ортозында
Одус айгырлу мал тургадый.
Таң чолмоңдый көс чагылат,
Кош аркадый кирбик öзөт.
Колон кептү кејегези
Эки такымга оролот.
Албатыдан алган эжи
Эрмен-Чечен абакай болды.

Качан тушта Эрмен-Чечен
Эки јаак кызыл марал,
Эки көзи оттый күйген.
Эрмек-сөзи комыстый
Жымжаганча төгүлип отуратан,
Эткен кебин көргөндө,
Жик танылбас кеен болотон.
Олор экүнинг азыраган балдары
Турганы эки бала болгон:
Эрге берер кыс бүткени
Таң алдында чолмондый көстү,
Солонгыздый бökön кабакту
Эрке-Коо кыс болды.
Журтка артар уул бүткени
Кызарып агар каны јок,
Кыйылып блör тыны јок,
Коо кырланг түмчукту,
Кош аркадый кабакту,
Ярыш бойдо ялшары јок,
Омырткада ўйези јок,
Эки јаак кан-кызыл,
Эки көзи от-жалбыштый,
Ак-боро атка минген
Алып-Манаш баатыр болды.
Jaигыс бүткен уулын
Жаман атка салбаска.
Кöксп ойлу яраштайг,
Көзи оттый чоктудан талдал,
Кыргыс-каанның кызын
Кызыл марал чырайлу,
Күмүш сары чачту
Күмүжек-Ару ярашты
Алып бербей канайтты.
Бир күн Алып-Манаш
Ай судурлу бичигин алды,
Айландаира тудуп кычырып көрди.
Айга, күнге эбире тутты,
Алтай ўстинде не барын
Айландаира көрөр сагыжы келди:
Каандардын ийделүзин
Билип алар күүни келди.
Ай судурын айландаира көрзө,
Алтан каанды акалаган,

Жетен каанды јеңдеген,
Кызаратан каны јок,
Кыйылып блör тыны јок,
Жер-төнгөри бириккенинде
Ак-буурыл атка минген
Ак-каан деп каан јуртаптыр.
Эрге бербес Эрке-Каракчы деп
Эрке яраш кызы бар эмтири.
Алтан алып кудалап бартыр,
Барган изи эскирип калтыр,
Ойто изи јок эмтири.
Жетен кезер кудалап бартыр,
Жердеги изи артып калтыр,
Ойто изи јок эмтири.
Канча баатырдыг тынын баскан
Казыры коркышту каан эмтири.
Жердин ўстинде оны
Жеңдеер күчтү неме јок эмтири.
Оны билген Алып-Манаш
Отурып болбой база берди,
Күмүжек-Ару эжиле
Күүнзеп јакшы эрмектешпес болды.
Кара көзине кан тартылган,
Кату кабагын јемирс көргөн,
Кара бүрүнгө түже берген,
Кайкамчыкту јүрбей кайтты.
«Албаты канын көл эткен,
Аттар сөбгии тайга эткен,
Кезерлерди кезип блтургөн,
Баатырлардын бажын баскан,
Ак-буурыл атту
Ак-каанды једип көрбөйинче,
Амтанду аш јибезим,
Алган эжимле јатпазым» —
Алып-Манаш баатыр
Онойдо бойында бек сананды.
Атанаып баарга каран шыйдынды.
Алып-Манаштын ондый чырайлын
Ада-энези, jaигыс сыйны,
Абакайы Күмүжек-Ару
Ончолоры көрүп алдылар.
Кару ўниле сурадылар:
«Канатту ак-бороғо минген

Алып-Манаш баатыр,
 Аштап не керек јүрезин?
 Алтын орынга јадып конбой,
 Агаш-ташты неге аралайзын?»
 Оны уккан Алып-Манаш
 Он колын брё кёдүрет,
 Ачу-корон кыйгырып айдат:
 «Јер-төнери табышканында
 Ак-буурыл атка минген
 Ак-каан јуртап ят.
 Кижи јўзин көрбөгөн,
 Кирлү колло тутпаган
 Эрке-Каракчы деп кызы бар.
 Одым оныла бирге күйген,
 Орынны оныла бирге тёжёлгөн.
 Оны једип албаганча,
 Жалмажымды тёжёккө салбазым!
 Бажымды јастыкка тийдирбезим!»
 Оны уккан Эрмен-Чечен энези
 Эки тизеге чёгбодди,
 Он тулуугын сыйманды,
 Мынды сөслө кожонгодды:
 «Улустарга сени мактадарга
 Угы жакшыны алып бергенис.
 Јүргинг ырысту јўрзин деп,
 Јўзи жарашты талдап алганыс.
 Санаяғ омок јўрзин деп,
 Сагыштуны талдап алганыс.
 Ада-эненгин ол сөзин
 Тындап уксан сен кайдар?
 Күнгө түнгей Күмүжек-Арунын
 Күүнин жандырбазан сен кайдар?»
 Алып-Манаш карууна айтты:
 «Кару бүткен кайран энем,
 Азыраган карган адам,
 Кожо чыккан јаныс сыйним,
 Сары торко тонымын
 Эдегинен тутпагар.
 Санаяган менинг јолымды
 Ойто кайра тартпагар!
 Ат ёлбоск алтын эмес,
 Ак-борого килебегер!
 Эр ёлбоск мёнкү эмес,

Алып-Манашка ачынбагар!
 Он колыгарды суныгар,
 Жакшылажып алайын,
 Он јаагыгарды беригер,
 Окшоп алып барайын!»
 Энезининг кожонына
 Алып-Манаш онойдо айтты,
 Ак-боро адына минип,
 Ары болуп јортуп ииди.
 Айылдан ўрап баргалакта,
 Күмүжек-Ару јўгўрип келди.
 Алтын чылбырдан ала койды,
 Койу юниле кожондой берди:
 «Журтабаза да — јуртаганыбыс,
 Жакшылажып айрылза кайдар?
 Сүүбезе де — сўушкенибис,
 Сўме суражып айрылза кайдар?
 Он колынды бери сунзаг,
 Бектеп тудуп, мени артайын.
 Он јаагынды бери берзен,
 Эрке окшоп алайын».
 Оны уккан Алып-Манаш
 Күмүжек-Аруны эрке көрди,
 Жалаң болгон алаканын
 Жайа тудуп жакшылашты.
 Кызыл марал он јаактағ
 Эркелү тыңыда окшоды:
 «Чын, журтабаза да — јуртаганыбыс.
 Жолымда кара санабай арт,
 Сўўбезе де — сўушкенибис,
 Сўме алкыжын айдып бер.
 Ат ёлбоз, айланып келер,
 Алын түги сыйбас келер.
 Эр ёлбоз, эвирип жанаар,
 Эзен жакши ол угужар.
 Каргап жаман сөс айтпа,
 Жакши болзын, Күмүжек-Ару!» —
 Алып-Манаш онойдо айтты
 Аттын оозын бура тартты,
 Ары болуп учуп ииди.
 Турган изи артып калды,
 Барган изи јок болды!

* * *

Ол күннен ала
Ак-боро атта сооду јок,
Алып-Манашта уйку јок,
Элес эдип учуп иди.
Эрјенелү ак-боро ат
Таспа болуп чойиле берди,
Тамыр кептү кырлайып браатты.
Айдын бажы айланыпötти,
Жылдын бажы јылыжыпötти.
Түмен талай кече берди,
Түмен туулар ажып турды.
База бир болгонып, көрүп турза,
Канатту ат кечип болбос,
Кайыкту кеме токтоп болбос,
Шуургандый шуулап јадар,
Ак көбүги анданып јадар
Казыр сууга јетпей кайтты.
Орё-төмөн кыйкап* јортты,
Кечер кечү таппай јүрди.
База бирде көрүп турза,
Коо кырлаг кесберлү,
Ат айланбас сыпду
Тос кеме көлгөрб јатты.
Оны көргөн Алып-Манаш
Ого јаба јортуп келди,
Камчы сабыла андандырып иди.
Куу кеменин алдынан
Куу чылап бажы кажайган,
Куулы чылап тижи саргарган,
Самтар тонду карган брёкөн
Тура јүгүрбей канайтты.
Карган бир кезек аյкап көрди,
Эрмек айтпай, шингдеп турды.
Онойтконыныг кийнинде
Карган тын ўшкүринг иди,
Мындый сөстөр айтты:
«Э-э, Алып-Манаш баатыр,
Байбирақ баатыр адак,
Эрмен-Чечен энен

* Кыйкап — кыйулап, јараттап.

Кози јакшыны талдал,
Көкси санаалуны бедреп,
Айылду сени эткен эди.
Ненин учун кунукчыл сен,
Нени бедреп јүрүн сен?»
Алып-Мыныш баатыр
Карган ла көп ченешпеди,
Ак-борозынан түшти.
«Кечиригер мени» — деп сурады.
Карган тынг мойношподы,
Кемезин сууга ийде салды.
Алып-Манашты ады-бойла
Түрген суула кечирди.
Суу ортозына једерде,
Одош отургап карган көзинен
Јаш мелтиреп көрүннп келди,
Чырышту јүзине ѡлдол акты.
Оны көргөн Алып-Манаш
Орёкбийдиг мынайда сурады:
«Нени санаанып, ыйладыгар?
Јажыrbай, меге айдыгар!
Албатыда арга бар,
Айса, болушты јетирерим.
Элде-юндо сүмс бар,
Айса, сүменин айдарым» —
«Менинг ыйымда мак бар беди?
Је ондай да болзо, чынын айдайын:
Мен сеге килеп ыйладым,
Бажым куудый кажайгаңча,
Тижи куулыйдиг саргарганча,
Бу суунынг јарадында јаткам.
Бу кемеле улустар кечиргем.
Сендий ок кози јаркын отту,
Көгүстери ойгор санаалу
Канча баатырларды кечиргем.
Је ол баргылаган баатырлардын
Бирүзи де ойто келгилебеди.
Барган изине баргаа ёсти.
Олгён-тирүзи билдишибес болды.
Эмди сенинг јаш јүрүминди
Онди ок түбек сакып јат.
Онын учун көстин јажын
Тудуп болбогоным ол болды.

Кайран сеге ичим ачып,
 Ыйлаганым ол болды».
 Қарған онойдо айдарыла*
 Суу јарадына кечип чыктылар.
 Алып-Манаш баатыр
 Ай каптыргазын ача тартты,
 Тогус қырлу јес согоонды
 Қарғанга берип, мынайда айтты:
 «Мениң өлгөн-тирүүмди
 Бу согоонноң билеригер.
 Олүп калзам, қыйналып жүрзем,
 Јес согоон татка јидирер,
 Жендең жүрзем, омок болзом,
 Күн ошкош жалтырап жүрер».
 Онойдо калғанчызын айдала,
 Алып-Манаш адына минди,
 Жалағ болгон алаканын
 Жайа тудуп жакшылажала,
 Ары болуп желинг ийди.
 Оноң ары көндүгерде,
 Ак-бороның тибирти
 Жүс аттың тибиртиндий,
 Алып-Манаш кожогы .
 Жүс баатырдың кожоғындый,
 Шуурғандый күйләй берди,
 Шоңкор күштый учуп ийди.
 Күн чыккан деп көргөндө,
 Күн ашкан болор эмтири.
 Ай ашкан деп көргөндө,
 Ай чыкканы болор эмтири.
 Эрјенелү ак-боро ат
 Жабыс јерге баскана,
 Кара көлдөр кайшап калат,
 Батпак-батпак тууларды
 Ак-чол эдин таптай базат.
 Бийник-бийник туулардың
 Көксине базып жүрүп отурат.
 Түндү-түштү барганда,
 Ак-бүүрүш атка минген.
 Ак-каашың јерине,
 Јер-төнери төзине,

Жедип келбей канайтты.
 Эрјенелү ак-боро
 Қенетийин тура түшти.
 Алын колын алынбай,
 Қийин будын тартынбай,
 Оң кулалы болгожын,
 Төнери түбин тыңдай берди,
 Сол кулалы болгожын,
 Јер-јенисти шингдей берди.
 Јерге јаба б скондий,
 Қыймык этпей тұра түшти.
 Алып-Манаш адынан түшти,
 Мындың сөслө сурал укты:
 «Олбрайни билдинг бе?
 Өзбрайни сестинг бе?
 Нениң учун јол ортода
 Токтол турдың, ак-бором?»
 «Барған изибис бар болор,
 Ойто изибис јок болор,
 Олбөгөн бойыбыс өлбрайбис,
 Барбаган бойыбыс баарыбыс.
 Оноң башка исеме билбедим,
 Артық айдар сөзим јок». —
 Эрјенелү ак-боро ат
 Шыркылдада киштейле,
 Онойдо каруузың айтты.
 Ойто катап јер төмөн
 Күнүкчүлду көрө берди.
 Оны уккан Алып-Манаш
 От кептү изип чыкты,
 Кара көскө кан чагылды,
 Кату кабакты јемири көрди,
 Кату ўшиле мынайда айтты:
 «Тыштың сениң кирлү туулак,
 Ичин сениң жажыл јин.
 Өлбөр мениң тынымды,
 Өзбөр мениң жажымды
 Сен билетен болгон бо?»
 Ак-боро адының оозын
 Эки кулак төзине јетире
 Алтын сулукла ыра тартты.
 Толгоп эткен камчызыла

* Айдарыла — айдып божоордо.

Жалмаш един яра сокты,
Ак сёби каяжай берди,
Торсык един толгой сокты,
Томык кажыгы көрүне берди.
Ак-боро ат
Онон ары учуп ийди,
Ак буулутын алдыла барды.
«Акыр, Алып-Манаш баатырым,
Айтканымды укпадың,
Ат јолына көрүжерипис,
Jaактарым ыра тарттың,
Jaан саадабай билеринг.
Жалмаш эдим јазылбаганча,
Jaагым ойто бүтпегенче,
Сениле мен ёштөжөрим,
Бир тужында санандырарым» — деп,
Ак-боро бойында сапанды,
Анда да јок учуп ийди.
Је аинчамынча баргана,
Ак-каанынг мал чагына јетти.
Алыш-Манаш баатырдың
Алтын сыны уурлады,
Эки көсөй уйку түшти,
Ээр кажына көйкөрө јыгылды.
Арай билинп, аттанг түшти,
Аттын ээрин алыш ийди.
Жалан болгон кејим-токымды
Jaан акка жайа таштады,
Ай кеберлү арташ ээрди
Баш алдына јастанып ийди,
Чирей тееп уйуктай берди.
Эрjenелү ак-боро ат
Ак-блöнгö анданып ийди,
Ак чечектенг ўзүл јиди,
Jaаркынду ак чолмон болуп
Тенгери түбине чыга берди.
Көслип жажы жапшырдай
Тенгериден тобгулип турды.

Бир күнде ак-буурыл атту
Ак-каачыныг жалчылары
Кабырган малын айдаганча
Кара тууга чыгып келдилер.

Алай
шынайыл
жылдары

Мал кырланын
Айландыра, кийдең көрдилер.
Эмди көрүп тарар болзо,
Көс једерде — ак чолдо,
Мал турлузы — одорлу јерде
Тосток кара кырлан бүттири.
Ол кырланынг учында
Эки алтын сойоктор бөстир.
Эки сойоктын ортодо
Кара межелик бүдүп калтыр.
Ол кара межеликтең
Айдып болбос шуурган чыгат,
Агаш-ташты кочкөлбидип турат.
Турган агаштар тазылыла кодорылып,
Жадыктар јериле кодорылып,
Таштар талканый оодылып,
Кочкөлөп жатканы көрүнет.
Суулар јарадынаң ажынат,
Туулар кайыштый бүктелет.
Оны көргөн жалчылар
Кабырган малын таштадылар.
Арыыр-чылаарын биллинбай.
Ак-каана га менедилиер.
Анча-мынча болгоидо.
Алтын орғобониң эжигин
Јаңыс тудуп ачтылар.
Оң тизелерни чөгөдойлө,
Мындык комыдал айттылар:
«Қалак-кокый, кааныбыс,
Ак бүткен јерлеристе
Төңдөр бөсөннин бис көрдибис.
Салкын кирбес алтайыска,
Шуурган түшпес јерибиске
Шуурган түшкенин бис көрдибис!..»
Оны уккан Ак-каан
Бай ширееден түже калыды.
Тенеридий күзүрт этти,
Темир кептү шығырт этти.
Ак болот үлдүзин
Оң билекке орой тутты,
Ачу-корон кыйгырды:
«Мен билбеген немени
Слер кайдан билгенеер?»

Ооско јарабас төгүнди
 Ненинг учун айттыгар?»
 Ыч жалчыныг баштарын
 Кезе чаппай канайты.
 Төртинчизин кезерге
 Үлдүзин катап көдүрди.
 «Калак-кокый, кааным,
 Кулдар бажын кеспегер,
 Куулгазынду неме болзо,
 Мен барып көрүп келейин» — деп,
 Жети башту јелбеген
 Ак-каанга онойдо айтты.
 Же казыр бүткен Ак-каан
 Талайган колын тудунбай,
 Төртинчи жалчыныг бажын
 Кезе чаппай канайты.
 «Түрген барып көрүп кел,
 Төгүн-чышып айдып кел!» —
 Жети башту јелбегенге
 Ак-каан онойдо айтты.
 Жети башту јелбеген
 Ак бүрбүлдөйг чыга јүгүрди,
 Ай малтазын ала койды,
 Тогус тудам тал чыбыкты
 Курына эшире кыстай ийди.
 Кәк буказына минеле,
 Ак жаланды эмди көстөп,
 Мантадып ийбей канайты.
 Аяча-мынча баргана,
 Агаш-таштыг көчкөзи келди.
 Буказын туура тарткалакта,
 Ол көчкөлө кожо барды.
 Жети оозыла кыйгырды,
 Көк буказы оғырды.
 Же айрылар арга јок болды.
 Санаазы эндөле берди.
 Бир ондоонып көрөр болзо,
 Кара іышту куйла киринтип
 Оны шингедеп корголокто,
 Алып-Манаш чыгара тынды.
 Жети башту јелбеген
 Агаш-ташла кожо
 Канча сууны кечирс,

Канча тууны ажыра
 Таштала бербей канайты.
 Түндү-түштү ўч конокко
 Көк буказы ёрб турбады.
 Јслебеген сапыжы аайланбады.
 Төртинчи күнде ондоло берип,
 Көк буказына минеле,
 Ак-каанга мантадып барды.
 Көк буказы көрөр болзо,
 Көчүк жаны сары откөн,
 Көгүс жаны ак чилекей,
 Жүк арайдан магтап жатты.
 Желбекинди көрөр болзо,
 Он төрт көстөри кылчырайган,
 Жети оозып ачкан,
 Жети бөрүгүн түжүрген,
 Жети кејегези чычайган,
 Чимирик-чилекей аккан келди.
 Ак-кааныг алдына келеле,
 Уч күнгө сөс айдып болбой,
 Чоколдонып турбай кайтты.
 Төртинчи күнде арай ондоонып,
 Туктурылган бойыча мынайда айтты:
 «Јер ўстине бүткенинеиг бери
 Жети башту эр бойым
 Мындай неме көрбөдим,
 Мынайып санаам эндөлбegen.
 Кандай да баатырдыг тыныжына
 алдыrala,
 Тумчутына киреле, чыктым.
 Канча сууны кечире,
 Канча тууны ажыра
 Ойто ўрдүреле, арай юлбодим.
 Жалчылардын айтканы чын эмтири,
 Йуртка жеткер кирген эмтири».
 Оны уккан Ак-каан
 Тос келтү бир кугарды,
 Јер ошкош бир каарды.
 Ак бүрбүлдөйг чыга јүгүрди.
 Ачу-корон кыйгырды:
 «Алтан түнгей алыптарым,
 Жетен түнгей кезерлерим,
 Кара агаштый черүлерим,

Ончогор бери јуулыгар!»
Оны уккан алыптары,
Ончо түнгей кезерлери,
Кара агаштый кал черўзи
Бир кијидий јуулдылар.
Ак-буурыл атка минген
Ак-каанды ээчиш,
Ак јалаңды көстöп ийдилер.
Анча-мынча баргана,
Кара тууга чыгып келдилер.
Мал турлузы — ак чöлдöги
Кара тöстöкти кörüp алдылар.
Ак-кааның яқылтазыла
Кара агаштый черўлери,
Темир јаазын тартылап,
Тынду оktorын божоткылады.
Түндү-түштү јети конокко
Ончолоры тыштаңбай аткылады.
Аткан согоондоры бийик туудый,
Тостойо чогула бербей кайтты.
Оноң ары Ак-каан
Кал черўзин баштаганча,
Алып-Манашка једип келди.
Эмди кörüp турар болзо,
Канча аткан согоондоры
Алып-Манаштың тонына тиелө,
Тыйрыыйын калган мында јаткылады.
Оны көргөн Ак-каан
Тенгери кептү күзүрт этти,
Темир кептү шыншырт этти:
«Ай болот ўлдүгерди алыгар,
Кыл мойнын кезигер!
Алтай кулаш јыдаларыгарды алып,
Күр кёксин откүре кадагар!» —
Онойдо кыйгырала, Ак-каан
Кара болот ўлдүзин алды,
Алып-Манаш баатырдын
Кыл мойнына чапты.
Кара болот ўлдүэн
Тогус јерденг сынып чачылды.
Алып-Манаш баатыр
Селт те этпей, уйуктады.
Ондо турған баатырлары,

Ончо түнгей алыптары,
Канча јуулган кезерлери,
Кара агаштый черўлери
Ончозы бирдең чаптылар.
Улдү јок арттылар.
Ончозы јыдала хададылар,
Јыда баштары мыйрыйышты.
Онойдо мокогон Ак-каан
База јаны јакару берди:
«Тогузон кулаш оро казыгар,
Алып-Манашты түжүригер!»
Оны уккан баатырлары,
Ончо түнгей кезерлери,
Кара агаштый черўлери
Тогус конокты откүрбей,
Тогузон кулаш јер тамыны
Бүдүре казып чыгардылар.
Алып-Манаш баатырды
Оноор аңтара салып ийдилер.
Је Алып-Манаш баатырдын
Јалаң бүткен кејим-тоқымы
Чой јалаң болуп јада берди.
Ай кеберлү алтын ээри
Күлер межелик болуп калды.
Јетен эки текпелү темир јаазы,
Алтан кулаш кара јыдасты
Темир тайгалар эмди болуп,
Мöңкүликтек тура бердилер.
Ол јуулган баатырлары,
Ак буурыл атту
Ак-каан бойы да
Олорды кодорып болбои салала,
Ойто јуртына јанып ийдилер.
Жүректери коронду јандылар,
Жүстеринде кунукчылду бардылар.
«Башка баатыр болгон туру,
Бара түбинде не болгой не?» —
Ончозы сидий шүүлтөтү јашыллады,
Чочыңкайлу јуртай бергиледи...

* *
Алып-Манаш баатыр
Тогус айга ойгоибой,

Кыймыгы јок уйуктады.
 Тогус айы толордо,
 Билинбес уйкуданг ойгонды.
 Эмди айландыра көрөр болзо,
 Јер төжөктүү, јегис јурканду,
 Алыс јerde жатканын көрди.
 Колго-бутка тогус каттаң
 Темир-кынжы сугуп койтыр.
 Онон чыгар арга јок болды.
 Отурала, ачууна кожоғдоды:
 «Энем сөзин укпай јүрүп,
 Эли башкада кыйналдым.
 Адам сөзин укпай јүрүп,
 Алыс јерге* мен түштим.
 Ак-боромды соголо,
 Тогус айга уйуктадым.
 Байбарак баатыр адам кайда?
 Эрмен-Чечен энем кайда?
 Эрке-Коо сыйным кайда?
 Күмүжек-Ару эжим кайда?
 Эрке менинг төрөгөндөрим,
 Қолыгарды меге сунзагар.
 Эрјенелүү ак-бором,
 Жал куйругынг түжүрзөң!
 Жаш агажы саргарбас
 Жажыл Алтайым кайда не?
 Жараш ўнду күштарым,
 Эмди не керек этпейт не?»
 Алып-Манаштынг ол кожоны
 Алтай ўстине јайыла берди.
 Оны уккан тындулардын
 Жүркетери кородой берди.
 Айры туйгакту аигдар
 Балдарын таштап, келип тыңдадылар.
 Ай канатту күштар
 Ўназын таштап, келип тыңдадылар.
 Тогузон кулаш јер тамыны
 Түндү-түштүү айлана бергиледи.
 Алып-Манашка килеп.
 Қостбринин јажы тогулуп тургулады.
 Јылдар јылыжыпötти,

* Алыс јер јер алды.

Айлар айланыжыпötти.
 Алыс оро түбиненг
 Алып-Манаш баатырды
 Айрыыр неме чыкпады.
 Бир күн тенгери түбиле
 Уүрлү каастар учуп браатты.
 Алып-Манаштынг ачу кожонын
 Ол каастар угуп ийдилер.
 Ай канаттарын јайа тудуп,
 Оро кырына түжүп келдилер.
 Ороны эбире баскылап турала,
 Бир каасты ийдип ийдилер!
 Ол кас токтонып болбой,
 Алып-Манаштынг оң колыша
 Келип түшпей канайтты.
 Ак кас келип түжерде,
 Алып-Манаш тудуп алды.
 Мөңгүн бىгдүү канадын
 Араай эрке сыймады.
 Ай канадын јайа тудала,
 Оң колдын ус сабарыла
 Самара бичикти чийинп баштады.
 Мындын сөслө кожоғды чийди:
 «Каастар ла деген каныр күш,
 Каастар ла деген каныр күш.
 Кару ла јакши ол најым,
 Кару ла јакши ол најым.
 Сууга кирзе, чөнбөс сен,
 Сууга кирзе, чөнбөс сен.
 Суудан ла чыкса, кургак сен,
 Суудан ла чыкса, кургак сен.
 Канадынга чийген бичикти
 Кайран адама јетирзен,
 Комыдал айткан созимди
 Кару энемс барып айтсан.
 Тас карынга бир бүткен,
 Тар кабайга јайкалган
 Эрке-Коо сыйныма
 Эзен айтсан, ой казым,
 Элден алган эжиме —
 Күмүш чачту көбркүйгө
 Күмүжек-Ару јарашка
 Күнненг ле изү эзен айт,

Күнненг ле изў эзен айт!
 Тогузон кулаш ородо
 Жадыры деп сен айтсан.
 Тогус ла кат кынжала,
 Кынжылаткан жадыры деп айтсан.
 Тобрак јерге бастырган,
 Ородо жадыры деп јетирзен.
 Толонодый чырайы
 Око ло бертирил ол дезен.
 Танг чолмондый ол көзи
 Очо ло бертирил ол дезен,
 Кайран казым, ой казым,
 Кару ла менинг ой најым.
 Сууга ла кирзе, суу јорго,
 Суудан ла чыкса, койнү јорго!
 Кастанар ла деген каңыр күш,
 Кастанар ла деген каңыр күш.
 Жакшы болзын, ой көбөркүй,
 Жакшы болзын, ой көбөркүй!»
 Алып-Манаш баатыр
 Ак кастылг канадына
 Самара бичиггин чиңеле,
 Јер ўстине чыгары
 Таштап ийбей канайтты.
 Ай канатту ак кас
 Тогузон кулаш оронынг ўстине
 Тогус айланыча учала,
 Алып-Манашла жакшылажала,
 Байбарак баатырдынг јуртын көстөл,
 Ай канадын жайна тудуп,
 Шунгуп уча бербей кайтты.
 Бир күнде Эрке-Коо
 Эки борбыйды тудунганча,
 Суу аларга айлынаң чыкты.
 Айылдын эжигин орой аккан
 Ак чакпышы мөнүндий
 Аржан кутук сууга келди.
 Жажыл юнгү жарадынаң
 Суу аларга эштейни ийди.
 Суу жараттын алдынаң
 Мөнүн түктүй ак кас
 Ары болуп јүзе берди.
 Эрке-Коо жастыра тутты.

Эки борбыйды таштайла,
 Ойто кайра јүгүрип келди,
 Айыл эжигин ача тартып,
 Адазына мынайда айтты:
 «Ой, менинг кару адам!
 Ак чакпышында аржан сууда
 Ак күш јүзүп јүрү.
 Бистиг ичкен ағын сууда
 Ондый күшты көрбөгөн эдим.
 Оны барып тудар керек.
 Кандый кужын танысыр керек!»
 Оны уккан Байбарак адазы
 Түрген-түкей айылдан чыкты.
 Аржан суунынг жарадына
 Жаш кижидий јүгүрип келди.
 Тос кемезине отурды,
 Ак касты сүрүжип,
 Узак барбай, тудуп алды.
 Айлына оны түрген экелди,
 Айланыра тудуп, көрө бергиледи.
 Ай канадын жайна туткулады,
 Алып-Манаштын чиңгенин көргүледи.
 Кожонбыла кычыргылады,
 Көстин жажын токтодып болбой,
 Жаңмыр кептү төктилер.
 «Бар-чоокыр эрјенем
 Ат ийдеден өдө берди.
 Байбарак баатыр бойым
 Эр ийдеден өдө бердим.
 Адым орто жашта болзо,
 Жолды ыраак дебес эдим.
 Бойым кичин жиит болзом,
 Ак-кааннаң коркыбас эдим!
 Ак-боронын алтын түгүн
 Сергиде сыймап болбос турум.
 Алып-Манаш уулымды
 Туштап оқшоп болбос турум». —
 Байбарак баатыр адазы
 Оноядын, ыйлады,
 Арга талпай ўшкүрди.
 Күмүжек-Ару жаш абакай
 Қозининг жажы откүре
 Жажык ўниле мынайда айтты:

«Амыр-энчү јадар тушта
 Алып-Манаштын јаштанд ала
 Эптү, јакшы најызы болгон,
 Карындаштардый сүүшкен
 Ак-чабдар атка минген
 Ак-Кöбөй баатыр бар эди.
 Оны айбылаза, кайдар?» —
 «Јарады, оны бери алдырзан» —
 Байбарак онойдо јöпсениди.
 Күмүжек-Ару јаш абакай
 Тар кабайга бир јайкаган,
 Бойынын јангыс карындажыл
 Кан-јеерен атка минген
 Кан-Чүреңкей баатырды
 Ак-чабдар атту
 Ак-Кöбөй баатырга иди.
 Оны уккан Ак-Кöбөй
 Аткан окоиг түрген,
 Айткан сөстөй чечен
 Бар-чоокыр атту
 Байбарак баатыр јуртыпа
 Једип келбей канайтты.
 Алып-Манаш баатырдыг
 Алган эжи Күмүжек-Ару
 Ак-Кöбөнтö азык јазады.
 Кышкы күнде тоңбос,
 Јайгы күнде јыдыбас
 Јети јылдын азыгын јазады.
 Эки эмчекле эмизип азыраган
 Эрмен-Чечен энези
 Эки эмчегининг сүдин саап,
 Эки јалбак курут кадырды.
 Айдый, күндий јаркыиду
 Алтын тажуурга аракы урды.
 «Алып-Манаш најына
 Тöкпöй, чачпай јетирин бер,
 Ак-јарыктын ўстине
 Күчин јетсе, чыгарып ал!
 Јери-јуртына јетирин кел!»
 Эрмен-чечен абақай —
 Алып-Манаштын энези,
 Ак-Чабдар атка минген
 Ак-Кöбөй баатырды

Онойдо эмди јакыды.
 Атанып ыран барганча,
 Ончозы чыгып ўйдешти.
 Ак-чабдар ат
 Чымыл болуп учуп иди,
 Турган изи артып калды,
 Барган изи јок болды.
 Ак-чабдарда сооду јок,
 Ак-Кöбөндö уйку јок,
 Түндү-түштү токтобой,
 Казыр суузына једип келди.
 Ат айланбас тос кемелү
 Карган брёкбингө једип келди.
 Түрген сууны кечип алып,
 Оноң ары шунгуй берди.
 Тогузон кулаш јер тамыга
 Једип келбей канайтты.
 Алып-Манашты кбрöлө,
 Ачу-корон кыйгырды,
 Ама-томо сыгырды:
 «Ада-энегэ эзен ийеринде,
 Ак-Кöбөнди не ундыдын?
 Эрке-Коо сыйныга,
 Күмүжек-Ару эжине
 Изү јакшынды ийеринде,
 Јаигыс мени не ундыдын?»
 Оны уккан Алып-Манаш
 Эки колын брё сунды,
 Јер тамыдаң кыйгырды:
 «Ээрлү ат сүрнүккен туру,
 Эр бойым јастырган турум.
 Бир јастырамды ташта,
 Бу түбектен айры мени?»
 Је ак-чабдар атту
 Ак-Кöбөй баатыр
 Алып-Манашка килебеди.
 Бир тууны ўзе тартала,
 Јер тамынын ўстине
 Бектей отургызып салбай кайтты
 Эки јалбак курутты
 Бойы јибей канайтты,
 Алтын тажуурда аракыны
 Бойы эмди ичин алды.

Ийдезине ийде кожулды,
 Сöёгине сöёк кожулды,
 Яражына яраш кожулды,
 Алып-Манашка јүзүндеш болды.
 Ак-каанын колынан блöн
 Алыптардын кургак сöйтöринен
 Эки канjaага буулады,
 Ойто болуп јанып ийди.
 «Күмүжек-Ару яраш келин
 Эмди менинг боловор» — деп,
 Бойында сүүнип сананды.
 Ак кобüги анданган
 Түрген сууга једип келди.
 Ат айланбас тос кемелү
 Карган брёкөнди кыйгырды.
 Түрген сууны кечип чыкты.
 Карган каралга* козилем
 Канjaада сöбкти аякташ кёрди,
 Калтырууш ўннеле сурады:
 «Кöзбör слердинг отту,
 Кöкбör слердинг ойлу,
 Канды баатырдынг сöбгии
 Канjaалап алган јүригер?» —
 «Мен Алып-Манаш баатырдын
 Аитыгарлу најызы болгом.
 Кату түбекке түшкенин билеле,
 Болужарга барган болгом,
 Кайдар база, арга јок,
 Ак-боро ат
 Жал жастанып блöптири,
 Алып-Манаш баатыр
 Жен жастанып блöптири». —
 Ак-чабдар атту
 Ак-Кöбön онайдо айтты.
 Ак башту карган обöгён
 Кöстинг јажын тöгүп ийди.
 Ай каптырга түбинен
 Тогус кырлу јес согоонды
 Түрген мынла чыгарып алды
 Айланыша тудуп, корбör болзо,
 Сүрекей татагашы јок болды.

* Каралга очомник, јетлес.

Оны кöргөн Ак-Кöбön
 Тогус кырлу јес согоонды
 Карган обöгённөң блаап алала,
 Түрген сууга чачып ийди.
 Ак-чабдар адына минип,
 Онон ары учуп ийди.
 Ак башту карган кемечи.
 Туруп болбой отура түшти,
 Кöстинг јажын токтодып болбой,
 Кöнкörө түжүп öксөй берди.
 Алып-Манашка килеп,
 Ачуун бадыштырбай ыйлады.
 Тогузон кулаш шүүнин алып,
 Тогус кырлу јес согоонды
 Шүүп тударына јүрүп ийди.
 Ак-чабдар атка минген
 Ак-Кöбön баатыр
 Алып-Манашты бектейле,
 Ай ярыгын кörбөс эделе,
 Ойто жана бурыларда,
 Эрженелү ак-боро ат
 Төнгеридең түжүп келди.
 Жер тамынынг оозындагы
 Кара тууны чарчалта тепти,
 Алып-Манаш баатырды
 Тумалашып öлбөс этти.
 Аттыг јакыс чарак кылы болуп,
 Ойто жана чыга берди.
 Онын кийинде ак-боро ат
 Бир кезекке шиндеп турала,
 Алып-Манашка киледи.
 Алыс ордон чыгарарга сананды.
 Төнгериден јаныс чарак кыл болуп
 Учуп түшпей канайтты.
 Түжүп келген бойынча,
 Күчтүй бойы тура түшти.
 Алып-Манаш жаткан тамылу орого
 Торко куйругын түжүрип ийди.
 Алып-манаш баатыр
 Адыптыг куйругын ала койды,
 Тогузон кулаш оронын
 Кабортозына чыгып јүреле,
 Адынынг куйругын ўзе тартып,

Ойто төмөн түшти.
Онын табыжына
Жер-төнгөри силкини калды,
Бийик туулар сына бергиледи.
Ак-Каанын адучылары
Арка-туула келгилеп,
Ат кылынды куулган
Ак-боро атты
Сооро аткылап калдылар.
Адып турган јерге јууктабай
Аргазы јоктоң коркыгылап,
Ак-каана ойто келеле:
«Алып-Манаш баатырдыг
Адын адып божодып койдыбыс.
Эмди коркор неме јок,
Бистиг мөрциң болды» — деп
Айдышкылабай канайтты.
Эрјенелү ак-боро ат
Ак айаска ойто чыгала,
Жердиг ўстин эбиреде көрди,
Алтай ўстин айланыра шингдеди.
Эмди көрүп турар болзо,
Жети јолдын белтиринде
Жетен айры бай терек
Барбайып турганын көрүп ийди.
Төнгөрийн түбүнле
Оноор учуп јүрүп ийди.
Бука келтү бустап браадат,
Айу ошкош оғырып браадат.
Бай теректин төзине
Жедип келеле, көрөр болзо,
Жетен айгырлу мал келзе,
Табылбай калар неме эмтири.
Жетен бөркө јон келзе,
Журтап калар ыжык эмтири.
Ого жеткен бойынча
Ак-боронынг уйкузы келди.
Жолына іёткан бойынча
Калып уйкула уйуктай берди.
Түш јеринде көрүп јатса,
Ак-боро ат ойто
Ат ийдезине једери,
Алып-Манаш баатыр

Жердин алдынан чыгары,
Онын арга-сүмези
Жер-төнгөри төзинде
Күмүш-күренг атту
Күлер-бай каанынг јеринде эмтири.
Ак-боро ат ондо бартыр.
Күлер-бай каанынг бргөд јанында
Уч түнгөй алтын туулар турат,
Ол туулардын эдегинде
Уч төнерик аржан көлдөр јадыры,
Ортодогы көлдө
Ат бажынча алтын көбүк
Түнгө-түшке кайкалап јүрет.
Оны тудуп алгажын,
Очкөн от камылар,
Олгойн баатыр тирилдер
Арга-ийде ондо эмтири.
Ондый түшти көрөлө,
Ак-боро ат ойгонды.
Айланыра көрүп турза,
Ондый ок түш көрөргө келгендер,
Не ле тынар тындулар
Чирей тепкен уйуктап јаттылар,
Оны көргөн ак-боро
Ак јерге аңданып ийди,
Ак блөнгөйн јүрүп јиди,
Аржан суудаң амзап ичти.
Жер төнгөри төзин көстөп,
Канатту күштүй учуп ийди.
Канча тууны ажып,
Канча сууны кечип,
Түндү-түштү јүрүп ийди.
База бирде көрүп клеетсе,
Күмүш күрең атту
Күлер-бай каанынг
Күренг торко алтайна
Жедип келген турбай кайтты.
Сл јердил түүмарына
Ағып түшкен сууларына
Жалын жайып, мүргиди.
Жайнап, мынайда айдып турды:
«Канаттуда ак-боро ат
Әэзи јок артып калды,

151

Эр јакшызы Алып-Манаш
Јер алдында блўп јады.
Кўмўш кўрең атту
Кўлер-бай каанга
Јаман санап мен келбедим,
Кўрең торко алтайдан
Эм бедрсл келген эдим.
Кўлер-бай кааннан
Болуш сурал жўрген эдим». —
Онайдо ак-боро айдарда,
Кўлер-байдыг ёр-суузы
Кўёнзеп неме айтпады,
Каруузин сакыган ак-боро
Бир де каруу албады.
«Унчуклас јерге не кадылар?
Болушпас немеге не јайнаар?» — дел,
Онайдо ак-боро сананала,
Jaигыс чарак кыл болуп,
Төгери тўбине чыга берди.
Уч аржан кўлдинг ўстине
Жедип келгеп шингдеп турды.
Ак-боро аттыг келгенин
Кўмўш кўрең ат билбеди,
Кўлер-бай каан билбеди,
Ай канатту карчагалары билбеди,
Арсыл тайғыл ийттери сеспедин.
Уч кўлди эбиреде каруулдаган
Кара агаштый черўлери,
Канча тўмен баатырлары,
Кўс кўротоп камдары,
Канча жўзун тармачылары —
Ончозы неме сеспелир.
Је ортодогы кўл
Тўште кўрўибес эмтири,
Тўнде оттый кўйетен эмтири.
Ат бажынча алтын кобўк
Алтын күштый кайкалап жўру.
~~Ат калиндий куулган~~
Ак-боро ат
Ортодоги аржан кўлгў
Ат кылнидий келип тўшти.
Ат бажынча алтын кобўкти
Жудуп алла, учуп чыкты.

Кўйўп јаткан аржан кўл
Кенетийин очо берди.
Ай канатту карчагазы
Ачу, ачу акшып этти.
Арсыл тайғыл ийттери
Ачу, ачу улып ўрдилер.
Кўмўш кўрең ат
Ачу, ачу киштеди,
Кўлер-бай каан бойы
Ачу-корон кыйгырды.
Алтайна тўн кирди,
Тенгери тўби кўрўибес болды.
Адып јаспас адучылары
Жалаиг томбон адып калдылар,
Атту-чуулу камдары
Алкап-камдап, тўнур соктылар.
Ак-бороны кўрбўй калдылар,
Кайдан келгенин билбедилер.
Бой-бойлорын айтқылајып,
Артқылап калбай канайтты.
Эрјенелў алтын кобўгини
Ак-борого алдырбай кайттылар.
Ак-боро ат онон ары
Тенгери тўбиле уча берди,
Алып-Манашты кўстоп ийди...

* * *

Ак-чабдар атка минген
Ак-Кобён баатыр
Бар-чоокыр атту
Байбарак баатырдын
Жери-јуртына једип жўреле,
Ачу-корон ыйлай берди.
Ат кабыргазына јайылып келди,
Ат чақызыша јетпей жўрўп,
Аттағ тўжўп, сыйтай берди.
Байбарак баатыр броқён
Эрмен-Чечен абакайла,
Эрке-Коо кызыла,
Кўмўжек-Ару келдиле
Айылдан чыгып, удура келдилер.
«Кайтты, кўбркий Ак-Кобён?
Алтын-тўқтў ак-боро кайда?

Алып-Манаш баатыр кайда?
 Неге сен ыйладың? — деп,
 Жарыш эдил сурадылар.
 Айдар сөзин тыңдадылар.
 Анча-мынча болгондо,
 Ак-Кöбөнг эрмектенди:
 «Алтын түктү ақ-боро
 Жал жастанып јыгылыптыр.
 Алып-Манаш баатырым
 Жен жастанып чиритир.
 Бүтпей турган болзогор,
 Канјаадагы куу сböкти
 Аյкапт кörзбör слер».
 Алып-Манаштың ада-энези,
 Кожо чыккан жаңыс сыйни,
 Күмүжек-Ару абакайы
 Көстинг жажын кöl кеберлү
 Тöгүл ийди, сарнагылан*.
 Бар-чоокыр атту
 Байбарақ баатыр брё кöрди,
 Эки колын жайа тудуп,
 Уулын сапап, кожоғдой берди:
 «Қанымнаң айрылган уулым сен,
 Қылыгы башкада ѡлгой турул.
 Карыма салып эркелеген уулым,
 Катап адағды кörбös турул!
 Айткан сөзимди уккан болзоң,
 Айдый блўмдү ѡлбос эдинг.
 Ада-енеңди ачуга таштап
 Көстөристиң жажын тökпöс эдинг.
 Жүзингди катап кörбözм дö,
 Жүргиме күйүп жүр.
 Сөзингди катап укпазам да,
 Көзиме чырайың ойноп жүр...»
 Оны уккан энези —
 Эрмен-Чечен абакай,
 Оіг чачын сыймасып ийди,
 Оіг тизеге чöгöдöйлö,
 Жажык үйиле кожонгодды:
 «Тогус айга шыралап,
 Карындаган эрке уулым,

Тош жүргим кайылып,
 Сүүндирген торко уулым.
 Эмчек сүдимнен жазаган
 Куруттыңизең сен кайдат.
 Алтын тажуурда аракыдан
 Амзап исесен сен кайдат.
 Ада-энениң ол сөзин
 Тыңдап уксаң сен кайдат.
 Озүп отурзаас, сбзибисти
 Кемге айдарыс бис эмди?
 Олб берзебис, сбогисти
 Кем чеберлеп жуур эмди?
 Эр кемине сен јетпей,
 Элдин журтына барып ѡлдинг.
 Эмискен эненди ачуга түжүрип,
 Сбögнгиди аткардың кörзип деп,
 Калганчы кожонды айдала,
 Олүп каларым, эрке уулым.
 Качан бирде айлансан,
 Эненди көрбözинг, күмүш уулым.
 Жакши болзын, мениң күним,
 Жакши болзын жажына,
 Эрмен-Чечен эненди
 Ундып койдың учында». —
 Энези оцойдо кожонгойло,
 Көгкөрө јерге јыгыла берди.
 Эрке-Коо сыйни
 Энезин келип, брё кöдүрди.
 Эки көзине жаш толтыра,
 Кунукчылду кожонгодды:
 «Энебистин тас карынга
 Кожо бүткен бис эдibис,
 Эмил агаш ол кабайга
 Тен жайкалган бис эдibис.
 Жалаң ошкош алаканын
 Канаңда мен тутпайтам?
 Кару жакши сен бойынгды
 Көрбözим бе мен катанды
 Арып-чылай мен бергемде,
 Жүктенип алыш сен жүретен.
 Ачынып-кунугып ол жүргемде,
 Ай жаркынын сен беретен.
 Ак-чабдар ол аттың

* Сарын — кожон.

Канжаада сөбгүн көрдим,
 Ак-Кöбөң најыңың
 Айдып келген сөзине бүттим.
 Ак санаампак јакшы болзың,
 Алтын сөбгүн чирибезни.
 Эки колдон туткаңдый,
 Сен бодозоң, карындаш.
 Оичко комыдалды айдыншакандый,
 Сен санаңзаң, Алып-Манаш.
 Күмүжек-Ару ол эжинг
 Ыйлып-сыктап артар туру.
 Эрке-Коо мени сыйның
 Элең чакка ундыбас турум».
 Оны уккан Күмүжек-Ару
 Оғ тизезин чөгөлдөп ийди,
 Оғ тулуғын сыйманап ийди,
 Комыс кеңтүү ўншиле
 Комыдаң мынайда коюгдоды:
 «Каны башкадаң бүткен эдипис,
 Кайран бойыбысты сүүшкенипис,
 Аймагы башкадаң бүткенипис,
 Ачыңдира јамаң айдыншаганыбыс.
 Кару сенинг эдингди
 Кара күкүш чокыган туру.
 Эрке сенинг сөбгүнгиди
 Эрлен, чычкан кемиргеп туру!
 Жалбышту көзинг очкөн дö болзо,
 Жакшылу адың мениле артсын.
 Эр тыныжың тынбаза да,
 Эрке јүргегин менде болзың.
 Күу да болзо, колынды
 Бери сузанг, Алып-Манаш,
 Кургак та болзо, эрдингди
 Меге берзен, Алып-Манаш.
 Одым чокту, изидер сени,
 Бойым тирү, эркелеер сени.
 Тат чолмопдай ~~көзинең~~
 Меге эмди көрбөзинг бе?
 Күмүштөң баалу сөстөринди
 Мен эмди укпазым ба?
 Менинг јүргегим Алып-Манаш,
 Менинг күним Алып-Манаш,
Жакын-чакка јакшы болзың!

Элең-чакка эзен болзың!»...
 Ада-энези, сыйны, ўйи
 Опойдо айдып кожондошты.
 Көстинг јакын токтодып болбой,
 Түнгө, түшке төккүлей берди.
 Алып-Манаш баатырдың
 Айланып келбезин бододылар.
 Ак-чабдар атка мынген
 Ак-Кöбөң баатыр жанарга сапанды.
 Алакаиниң јайа тудуп,
 Оичозыла јакшылашты.
 Байбарак баатыр мынайда айтты:
 «Лігіры өлзö, сузузы артатаң,
 Најызы өлзö, ўп артатаң.
 Күмүжек-Ару јаш абакайды
 Оскұс-јабыска таштабагар,
 Күүнгерге келишкедий болзо,
 Јүрүмөерди бириктіреер».
 Оны уккан Ак-Кöбөгүннүү
 Јүргене күн чалыды.
 Жүзине от жайылды.
 «Менинг сагышка чике айтты.
 Күмүжек-Ару јаш абакай
 Менинг болоры жарт болды,
 Менинг сүмем јарады». —
 Бойында опойдо ырысту сапанды.
 «Јериме барып сананайың» — деди.
 Ак-чабдар адына миини,
 Алтай јерши көстөп ийди,
 Аткаи октый уча берди.
 Турган изи артып калды.
 Барган изи јок болды.

Эрјешелү ак-боро ат
 Ат бажынча алтын көбүкти
Алып-Манашка істивин келди.
 Ат кылтынды кубулала,
 Алып-Манашка алыш түшти.
 Ат бажынча алтын көбүкти
 Тенг кабортодоң јудуп ийди.
 Ак-боро ат
 Алты артык азыйдагызынаң,

Озогызынаң он артык јаанды.
Алып-Манаш баатыр
Азыйдагызынаң алты артык,
Озогызынаң он артык јаанды.
Эрјенелүй ак-бороның
Ырылган јаагы јазылды,
Јарылган јалмажы түзелди,
Үзүлген күйругы ойто бүтти.
Алып-Манаш баатыр
Тогус кат темир кынъыны
Үзе теппей канайты.
Айлу-күндүй јарыкка
Чыгара калыбай канайты.
Чой јалаидый кејим-токымын
Ак-борого салган турды.
Күлдер межелик алтын ээрин
Ат сыртына салган турды.
Темир тайга болуп кубулган
Јетен эки текпелүй
Темир јаазын алган турды.
Алтан кулаш кара јыдаанын
Оң колына туткан турды.
Ак-борого минеле,
Ачу-корон кыйгырды,
Ама-томо сыгырды.
Алтай ўсти торғылды,
Алтан каанга угулды.
Јердин ўсти силкинди,
Јетен каанды коркынты.
«Ат болтурип амтажыган,
Эр болтурип эремжиген,
Уйадын уйга арттырган,
Кижи јүзин јылыйткан
Ак-каан, бери чык!
Алып болzon, адыхалы,
Ок ийдези бойы билзин.
Күлүк болzon, күрежели,
Эр ийдези бойы билзин!»
Оны уккан Ак-каан
Тогус кат бай ширееден
Тоголонып јерге түшти.
Ай болот ўлдүзин
Сооро-маара колго алды.

Ак боргободон чыга јүгүрди,
Ак-буурыл адына минди.
Канча баатырын кыйгырды:
«Канду јуудаң јана болбос,
Канча баатырларым, јуулышыгар!
Кара агаштый кал черүүм,
Түрген-түкей келигер.
Узун күйрук суй тудуп,
Бөрү кирбекен јериме,
Узун јыда тудунып,
Жуу кирбекен алтаймы
Калапту јуу кирди,
Алып-Манаш тирилди!..»
Оны уккан баатырлары,
Кара агаштый черүүлерин
Бир кишидий јуулдылар.
Жети башту јелбеген
Көк буказын минеле,
Жедип ок келген турды.
Ак-буурыл атту,
Ак-каанга баштадып,
Ол черүүлер көндүкти,
Алып-Манашты јок эдер деп,
Ончозы омок санапылады.
Олорды көргөн Алып-Манаш
Кара болот ўлдүзин
Кайа ташка јаңыды.
Кара кумдус бөрүктин
Кулак төсөк кептей кийди.
Ак-каанның кал черүүнине удура
Ак-боро адын божодып ийди.
Ары откөндө, алтан мунгнан
Ак блөндий кыра берди.
Бери откөндө, бежен мунгнан
Жаш блөндий бүрте берди.
Ак-буурыл атту
Ак-каанның черүзин
Чай кайнамга јетироең,
Алып-Манаш бүрте кести.
Аттың каны курлаага јетти.
Албаты каны эмчекке јетти.
Айдып болбос јуу башталды.
Эрјенелүй ак боро ат

Эки кулагын кызынган,
Оштүлерге чике мантады.
Эрлү бойы Алып-Манаш
Олдоп-солдоп кезе берди,
Оны көргөн Ак-каан
Ачу-корон кыйгырды,
Ама-томо сығырды.
Алып-Манашка чурап келни,
Эки туунын бажынаң
Эңчейин келип тудуштылар.
Жака бойдон кабышты,
Жарын бойдон тартышты.
Кату јерге басканда,
Кажыкка жетире бадай базадылар.
Жымжак јерге басканда,
Тизе төсөб бадай базадылар.
Кату таштар јемирилип турат,
Кату јерлерден көл чыгат.
Төгөренинг булуды јерге түшти,
Жердинг тоозыны төгөринге чыкты.
Бийик туулар јемирилди,
Терсіг суулар чайбалышты.
Жети јылга тудуштылар,
Јерге неме түшпеди.
Тогус јылга тартыштылар,
Тобрака неме түшпеди.
Туткан, туткан јеринен
Тудамчадаң эт ўзүлет.
Кабра туткан јерлеринең
Калбакчадаң кан чачылат.
Ак-каанның канча баатырлары
Алып-Манашты јыгарга
Айланыра келип туткулап турат.
Алып-Манаш бут кырыла
Чарчалта олорды тееп турат.
Араай төптим дегендери
Алты кырды ашкылап калат.
Оңод-эмеш түнг тепкемде,
Ои кырларды ажыра ташталат.
Оныңчы јылы келерде,
Ак-буурыл атту
Ак-каан күлүктү
Алып-Манаш баатыр

Ак айаска алып чачты,
Ак булутка көмө тутты,
Қок айаска көдүрип келди,
Қок булутка көмө тутты.
Темир тайга кырина
Үч темденип экелип сокты.
Темир тайга тал-ортолоп
Үзүле бербей канайты.
Казыр бүткен Ак-каанды
Жердинг жети кадына
Чөңүре сокпой канайты.
«Аттар јакшызын өлтүрип,
Амтажыган Ак-каан.
Эрлер јакшызын өлтүрип,
Эремжиген Ак-каан.
Алтай ўстин калганчызын
Аյыктап ал, сен уйалбас.
Айдың, күннинг јаркынын
Калганчызында көрүп ал.
Алтай ўстин ат сөбигиле
Ак корымдай эткен сен,
Жердинг ўстин эр сөбигиле
Бийик тайга эткен сен.
Эрге бербес Эрке-Каракчы кызынга
Канчаның канын төккөнбөр,
Эр-јакшызын басканаар.
Эмди карууна турары јеткен!» —
Алып-Манаш баатыр
Онойдо тың кыйгырды.
Ак-кааның јүргегине
Базыл алган турды.
Казыр бүткен Ак-каан
Жымжабас бойы жымжады,
Жалынбас бойы жалынды.
Жайиап, ылап, мынайда сурады:
«Бажымды менинг баспа,
Мал күдүчизи болойын мен,
Гынымды менинг јөгөлтио,
Эжигине кул болойын мен?»
Алып-Манаш баатырдын
Тош јүргеги эрибеди,
Таш јүргеги жымжабады,
Жүс будакту темир теректи

Тал каборто јара тартты,
Ак-каанды ого қыстайла,
Ойто јана орой тутты.
Ак-боро адына минеле,
Ак-кааның ак бүрбүзине
Жедип келбей канайтты.
Ат чакыга јеткелекте,
Јети башту јелбекен
Ак бүрбүзине утқып чыкты,
Ат аларга јүгүрип келди.
Алып-Манаш баатыр
Оны бойына јууктатпай,
Јети баштың белтирине
Чертип ийбей канайтты.
Јелбекенинг јети бажы
Јер сайын тоголоно берди.
Анча-мынча болбой туруп,
Эрке-Каракчы кыс чыкты.
Ак-кааның абакайы
Алтын таназы мызылдап чыкты.
Оны көргөн Алып-Манаш
Эки кабакты јемире көрди,
Кара болот ўлдүле
Экилезин кезе чапты.
Ийт јинир сектери јок эдин,
Ийне илинер терези јок эдин
Јердинг ўстине чачып ийди.
Оноң ары Алып-Манаш
Ак-каанга ижемчилүү
Алыптары удура келгенде,
Алты јерденг ўзе чабат,
Ак-борозыла тепседип ийет.
Ак-боро атка минген
Алып-Манаш баатыр
Қазыр бүткен Ак-каанды
Онойдо јендел чыкпай кайтты.
Аза јеткери арткан болзо,
Отко ўзе јидиртсии деп,
Тогус јылга очпос
Қызыл көрнөө отты
Ак-кааның јерине сугала,
Албанга келген јонго айтты:
«Ак-кааның албанына

Алтай јереер таштап,
Эрик јоктонг келгендер,
Аймагы башкада кыйналгандар,
Ак малыгарды айдал,
Ойто одорына јетиригер,
Ашту-тусту алтайыгарга
Ойто ончо јаныгар!»
Алып-Манаш баатыр
Албатыга онойдо айдала,
Ойто јана јерин көстөп,
Ак-бороның тискинин бура тартты.
Бар-чиокыр атка минген
Байбарак адазыша уултанды.
Эки эмчегиле эмискең
Эрмен-Чечен энезин сананды.
Эрке-Коо сыйнын,
Күмүжек-Ару абакайын
База јүргенине алынды.
Түндү-түштү шуугуп ийди.
Турган изи артып калды,
Барган изи јок болды.

Эрженелүү ак-боро ат
Таспа кептүү чойиле берди,
Тамыр кептүү қырлайа берди.
Аткан октоң түргендеди,
Айткан сөстөгү чечен болды.
Теренг сууларды кечкенде,
Куйрук бажы сууга тийбейт.
Бийик қырларды ашканда,
Тийгак қыры тийбей бараг.
Түмен туулар ашты,
Канча суулар кечти,
База бир ондонып көрзө,
Қанатту ат кечип болбос,
Қайыкту кеме токтодып болбос,
Шуургандың шуулак јадар,
Ак көбүги анданып јадар,
Қазыр сууга јууктап келтир.
Алып-Манаш баатыр
Адынаң түжеле, сплкинди.
Кејегези чырчайған,

Кејиреги кыркайган,
 Яргак тоны калбайган,
 Чимирик-чилекейи аккан
 Таастаракай боло берди.
 Эрјенелү ақ-боро ат
 Јада түжеле, анданды.
 Тарыска ўйгендү,
 Айры тал ээрлү,
 Олённөң эткен токымду,
 Агашка јапкан тередий,
 Собктöри кыркайышкан
 Таакылуjabага боло берди.
 Жал күйругы такталган,
 Малга жүзүн эмс болды.
 Онои ары таастаракай
 Түрген сууны эмди көстөп,
 Тапылдада јелип ийди.
 Тал чыбыгы шыйтылдал,
 Тал ээри кыјырап,
 Түрген сууын жарадына
 Жедип келбей канайтты.
 Ак башту кемечини
 Тунук ўниле кыйтырды.
 Оны уккан каргай
 Тос кемеге отурды,
 Таастаракайды кечирерге кайыктал ийди.
 Ойто жана кечирерде,
 Одожында отурган карганинг
 Көзининг жажы төгүле берди,
 Чырыш јаагын ѡлдой берди.
 «Слер иени санаңыгар?
 Көстинг жажын неге төктигер?» --
 Таастаракай карганинг сурады.
 Карган көзининг жажын арчыды,
 Жаш откүре мынайда айтты:
 «Онои бери saat болды.
 Бу кемеге отургызып,
 Бир баатырды кечирген болгом.
 Алтын Алып-Манаш болгон.
 Чырайы онынг чечектий,
 Көзи чолмондый болгон.
 Онынг чырайы сеге жүзүндеш,
 Көзи сенийиндий болгон.

Онынг кийнинде мен оны
 Олгөн деп најызынан уккам.
 Кургаган сөбгин көргөм,
 Кунутып ыйлай бергем.
 Онын меге сыйлаган
 Тогус кырлу согоонын
 Ол најызы блаайла,
 Бу сууга чачып ийген.
 Онынг кийнинде айга шүүп,
 Согоонды ойто таап алгам.
 Эмди ол согооным
 Ай ошкош жалтырап туро,
 Күн ошкош мызылдал жүрет.
 Куу сөбгин көрбөгөн болзом,
 Олгөн деп бүтпес эдим.
 Күмүжек-Ару эрге барбаан болзо,
 Кунутып мен ыйлабас эдим!

Каргай айдып божорыла
 Тос кеме жаратка чыкты.
 Ак башту ёрёкөн
 Ай каптырга түбинең
 Тогус кырлу јес согоонды
 Кодорып алган турбай кайтты.
 Эки көзининг жажы
 Кара суудый төгүле берди.
 Бу ла тушта таастаракай
 Ары-бери силкинип ийди.
 Акту бойы Алып-Манаш
 Карган алдына тура түшти.
 Жалаң кептү алаканын
 Жайа тудуп бербей кайтты.
 Таакылу jabага
 Жада түжүп анданды.
 Алтын түктү ақ-боро
 Бүдүштү бойы тура түшти.
 Жайыла берген турбай кайтты.
 Оны көргөн каргай ёрёкөн
 Сүүпгенине тили јоголды.
 Бир кезекке бкпöжирип турды.
 Онынг кийнинде мынайда айтты

«Көзинг сенинг изў отту,
Көксинг сенинг терең ойлу.
Кайран баатыр Алып-Манаш,
Күмүжек-Ару сенинг эжин
Ак-чабдар атту
Ак-Қоббинг баатырга барган.
Албаты-јон јуулып,
Бүгүн той өткүрип јат.
Чачын жазап өргөлөктө,
Жардына чегедек кийгелекте,
Жедеринг бе, кёөркүйим!
Ак-бороныг јорығында
Тутак жок по, баатырым?»
Оны уккан Алып-Манаш
Карсыладада каткырып айтты:
«Эржеселү ак-боро ат
Түк сынбаган тужында,
Эр бойы Алып-Манаш
Эзен јүрген тужында
Кумдус терези төжөккө
Ак-Қоббинг јадып болбос.
Күмүжек-Ару абакайды
Бажын таран, тойлоп болбос.
Жакшы болзын, брёкөн,
Менинг айлымга айылдалап келеер,
Изў эрмек ондо болзын!
Амтаанду ашты ондо ичели!» —
Оноидо айдала, Алып-Манаш
Ойто жана тастаракай болды.
Ак-боро ат ойто жана
Таакылуjabага болды.
Ары болуп баарда,
Шуургандый шунгуй берди,
Аткан октый көрүнбей калды.
Турган изи артып калды,
Барган изи јок болды...
Анчы-мынча баярганла
Бар-чоокыр атка минген
Байбарак адазыныг јерине
Жедип келбсй канайтты.
Ак тайгалинг кыршина чыгала,
Айландаира көрүп турза,
Байбарак адазыныг айлы жанында

15
Ат тыныжы куу тумандый
Жайылып калган турбай кайтты.
Албаты јүзи кызыл өрттий
Чагылжып турбай кайтты.
Онон база көрүп турза,
Кан-јеерен атка минген
Кан-Чүрөнкей јурчызы
Ээр кашты кезе көргөн,
Кунукчылду јортуп јүрди.
Оны көргөн тастаракай
Ого удура јелинп ийди.
Тал чыбыгы шыйтылдал,
Чимирик-чиликейн агып,
Жаргак тоны калырап,
Желинп ийбей канайтты.
Анча-мынча барбай јүрүп,
Кан-јеерен атту
Кан-Чүрөнкей баатырга
Жаба жетпей канайтты.
Кан-Чүрөнкей кылчайып көрди:
«Кайдаң келген тас эдин?» — деп сурады.
«Бүгүн жаан той деп,
Ончо улустар оноор јуулган...
Мен база тойлойын дезем,
Адым атка түңгей бини јок,
Бойым кижиғе түңгей кийимим јок.
Онын учун эренгистелип,
Жортуп јүргенин бу эдим» —
Тастаракай оноидо айтты,
Онон ары ээчий сурады:
«Слер не керек тойдо эмес?
Слер не кижи болорыгар?» —
«Мен Алып-Манаштынг јурчызы эдим.
Минген адым кан-јеерен,
Бойымнын адым Кан-Чүрөнкей,
Олордыйг тойын көрөр күүним јок,
Онын учун јортуп јүрүм.
Алтын-шаташтын «санапы»,
Ал-сагышка түйүп јүрүм.
Кожулар күүниң бар болзо,
Мениле кеко баралы». —
«Ончозынаң артык көрөргө турганым
Күмүжек-Ару эжем эди.

Онын јўзин көргойим не?
Айлынын бозогозын алтагайым не?»
Тастаракай катап сурады,
Эки јаагы калтырап турды.
«Мени ээчий јортыгар,
Түрген-түкей барадар». —
Кан-Чүрөнгөй калганчыда айдала,
Ары болуп јелип иди.
Кан-јееренин божодып иди.
Баштап божоткон јерден
Тастаракай артып калды.
Кырлаң јерге јажынала,
Кара чымылдый учуп иди.
Кан-јеерен атту
Кан-Чүрөнгөй баатырдыг
Ыраак алдына барып түшти,
Тапылдада јелип браатты.
Оны көргөн Кан-Чүрөнгөй
Алаңг кайкап јортуп браатты,
Әбіреде шингдеп турды.
Кайкамчылу ийдезин билбей турды.
Анча-мынча барғылаганда,
Тойлу айылга једип келдилер.
Қоң албатыны әдүп чыгала,
Күмүжек-Ару эжигине келдилер.
Алтын эжикти ачала,
Кан-Чүрөнгөй туура басты.
Тастаракай эжиктен көрди.
Ак-Кöбөнг баатыр
Ай билдирулү тон кийген,
Төр бажында отурды.
Күмүжек-Ару абакайдыг
Күмүш чачын сегис келин
Эки јанында тарап турдылар.
Оны көргөн тастаракай
Чимирек-чилекейин арчыла,
Мынайда чойб кожонгдоды:
«Коо јараш чачынды

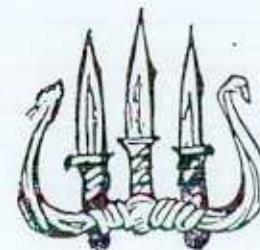
Коо јараш чачынды
Күмүжек-Ару?

Коjo јуртайтан ол эшти
Таап алдын ба, Күмүжек-Ару?
Күмүш јараш чачынды
Ордүрдин бе, Күмүжек-Ару?

Күүнинг јеткен ол эшти
Таап алдын ба, Күмүжек-Ару?»
Оны уккан Күмүжек-Ару
Сегис келинди туура ийтти,
Мынайда каруузына кожонгдоды:
«Коо јараш чачымды
Күүнзеп мен јастырбадым.
Кожо јуртайтан эжимди
Жектеп мен сүрбедим.
Күмүш болгон чачымды
Бойым јазып бордурбадим.
Күүнинг јеткен эжимди
Бойым жектеп айрыбадым».
Оны уккан Ак-Кöбөнг
Ат камчызын түрген алды.
Бозогодогы јаман тасты
Ырада мынанг сүрүп иди.
Ойто келип отургалакта,
Тастаракай база ла келди.
Бозого алдына чөгөдйлө,
Бойы мынайда кожонгдоды:
«Алты кулакту күлер казанинг
Ак-Кöбөнг ашты јири жат.
Алты кат јымжак орынга
Ак-Кöбөнг баатыр јадар жат.
Жети кулакту јес казанинг
Алып-Манаш ичлес туро,
Жети кат кумдус тёжөккө
Алып-Манаш катап јатпас туро!»
Ого ойто каруу эдип
Күмүжек-Ару кожонгдоды:
«Алты кулакту казанинг
Кемди де болзо азыраарым.
Алты кат орынны
Алып-Манаштын орынны.
Жети кулакту казанинг
Жети кижиини күндүлеерим.
Жети кат кумдус тёжөнин...
Јаныс Алып-Манаштын тёжөги!»
Оны уккан Ак-Кöбөнг
Ачынганы коркышту болды,
«Сен, тасты, сени мен!
Бажың кезип будына саларым,

Будың кезип бажына саларым!»
Тас ары болуп јүгүрди.
Алты кобы кечирди,
Алты қырланг ажырды.
Таска једип болбой қалды,
Ак-Көбөй камчыла сооро сокты.
Үйадына јўзи қызарып,
Ойто келип айылга кирди.
Отурарга јеткелекте,
Таастаракай база кожонгдоды:
«Ак-боро ат эзен болуп,
Чакызына келзе, не болор?
Алым-Манаш әлбөй јүрүп,
Јанып келзе, канайдар?»
Оны уккан Күмүжек-Ару
Сегис келиндерди туура ийтти.
Бозого алдына јүгүрип келди.
«Ак-боро чакызына келзе,
Алтын түгии сыймаар эдим,
Алым-Манаш јанып келзе,
Алтын эрдин окшоор эдим!»
Оны уккан Ак-Көбөй
Турна болуп кубулала,
Айыл түнүгүнег учуп чыкты,
Ак айласка јажына берди.
Оны көргөн Алым-Манаш
Бүдүмдү бойы тура түшти.
Жетеи эки текпелү
Темир јаазын тартала,
Канду согоонды тудала,
Ак турна кийшиңег
Божодып ийбей канайтты,
Анча-манча болгондо,
Канду согоон ойто түшти.
Ак турна тоббозининг
Калың терезин алыш келди...

Бу ла тушта төрөгөндөргө
Айга коштой ай чыкты.
Алым-Манаш баатыр
Казыр бүткен Ак-каанды,
Кара санаалу Ак-Көбөнди
Қайралы јоктоң јөндөлле,
Айдып болбос той јазады,
Албаты-јонды јыргатты.
Јадын-јүрүмнин јарытты.
Кыска болгонын узатладым,
Узун болгонын кыскартпадым.
Албатыдаң уккапым бу эди.
Артык кожорым јок туру.

БАЖАЛЫКТАР

Алтай кай чörчöктöр — улу поэзия ла		
бийик ўредү	5
Алып-Манаш	7
Алтай-Буучай	52
Малчи-Мерген	78
Оскус-Уул	98
Козын-Эркеш	126
Көзүйке	169
Айтүнүке	217
Сай-Солон	246
Кокин-Эркей	269
Ак-Тайчы	292
Байдон-Кöкшин	342
Алтынак-Мерген	369
Эмелчи-Мерген	380

АЛЫП-МАНАШ

Алтайские героические сказания, записанные от
сказителя-орденоносца Николая Улагашевича Улагашева

Избранное переиздание из серии
«Алтайские богатыри»

Первый том из шеститомной серии «Алтайский
героический эпос. Из классического наследия»

На алтайском языке

Художник И. И. Ортонулов

Отв. за выпуск Р. А. Лыкова. Худ. редактор В. И. Ортонулов. Тех. редактор Е. К. Манышева.

Сдано в набор 30.05.85. Подписано в печать 22.10.85. Формат 84x1081/32. Бумага тип. №1. Гарнитура литературная. Высокая печать. Усл. л. л. 21,21. Уч.-изд. л. 23,57+0,3 вклейки.
Тираж 5000 экз. Заказ 2022. Цена 2 р. 50 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 659700, г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36. Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.